

Висновки. Нині в суспільстві все більш нагальним постає питання пошуку шляхів мирного вирішення конфлікту, все частіше люди сідають за стіл перемовин, щоб досягти найкращого результату. Медіації можуть проводитися одним або декількома людьми. Медіація, що проводиться кількома людьми, доцільна, коли мова йде про складні конфлікти, де беруть участь більше двох сторін і необхідні тривалі медіаційні зустрічі. Конструктивне вирішення конфлікту стає можливим завдяки техніці медіації.

Список використаних джерел

1. Білик Н.М. Перспективи впровадження технології медіації однолітків у загальноосвітній школі. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології, 2015, № 2 (46).
2. Бесемер Христоф. Медиация. Посредничество в конфликтах/ Пер. с нем. Н.В. Маловой. – Калуга, «Духовное познание», 2004. – 176 с.
3. Гірник А.М. Основи конфліктології: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / К. : Києво-Могилян. акад., 2010. – С.167 –169. С.150.
4. Левченко К.Б., Панок В.Г. Навчальна програма та спецкурс для підвищення кваліфікації педагогічних працівників з проблеми «Базові навички медіатора в навчальному закладі. Забезпечення участі жінок і дітей у вирішенні конфліктів та миро будуванні» / К. – 2016.
5. Максудов Р.Р. Восстановительная медиация: идея и технология: Метод. рекомендации. – М. : Институт права и публичной политики, 2009. – 72.

О.І. Богучарова, доктор психологічних наук, професор
кафедри соціально гуманітарних дисциплін та
професійної психології
Луганський державний університет внутрішніх справ
імені Е.О. Дідоренка,
м. Сєвєродонецьк, Україна

ПРО МЕТОДОЛОГІЮ ПСИХОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ В ЮРИДИЧНІЙ ПРАКТИЦІ

На сучасному етапі розвитку методології наукових досліджень у галузі юридичної психології виникає низка проблем, що стосуються насамперед *особливостей експертного знання та специфіки експертного дослідження*. Зокрема, в даних тезах аналізується один з

напрямків розробки методології, яка пов'язана з пізнанням явищ «психологічної достовірності» (кривосвідчення) та їх верифікації (лай-детекція). *Актуальність теми дослідження* в практичній правничій, правоохоронній площині визначається насамперед необхідністю встановлення певних особливостей протидії розслідуванню з боку злочинців і зацікавлених осіб шляхом обману. Також посилення актуальності теми пов'язано з збільшенням спроб застосування зарубіжних методичних засобів оцінки достовірності показань потерпілих, свідків, підозрюваних у судовому провадженні. **Метою** даної публікації є дослідження особливостей використання методів оцінки достовірності (методи лай-детекції) в судово-психологічній експертизі (далі СПЕ) в кримінальному процесі.

Очевидно суб'єктивне поле достовірності (показань і свідчень) у кримінальному провадженні має сприяти ефективній діяльності правоохоронців, суддів, адвокатів, поліцейських. Проте, часто матеріали проваджень містять таку лавину нездоланих суперечностей в самих показаннях учасників кримінального процесу, серійні відмови від раніше даних свідчень, самообмови тощо, внаслідок чого у слідчих суддів та у судів виникають не лише сумніви в їх достовірності, а й доцільності кримінального провадження загалом. Це повністю знецінює копітку роботу експертів-психологів, оперативних працівників, слідчих і з необхідністю призводить до закриття провадження. Проте, відповідальність за завідомо неправдиві показання, що передбачена кримінальним законодавством усіх без винятку країн світу, в Україні майже відсутня. Так, аналізуючи Єдиний державний реєстр судових рішень, пошук видає лише 10 обвинувальних вироків з 2008 року по 2016 рік, які були винесені відносно осіб, які давали неправдиві свідчення слідчим в кримінальних провадженнях. Зазначимо, що КК України містить достатньо м'яке покарання за дачу завідомо неправдивих показань. Так, згідно з ст. 384 КК України ця дія карається виправними роботами на строк до двох років або арештом на строк до шести місяців.

Проблемами верифікації кривосвідчень (лжесвідчень) та лай-детекції з загальнопсихологічних та правознавчих позицій займалося багато західних науковців. Публікацій і досліджень з фундаментальних питань достовірності у вітчизняному дискурсі, навпаки, небагато. Однією з перших наукових праць в цьому напрямку слід визнати монографічне дослідження українського вченого М. Шепітька «Кримінальна відповідальність за завідомо неправдиве показання» (2012). В психологічній науці такою є монографія Е. Носенко, Т. Петренко «Діагностика особистості

засобами невербального спілкування» (2013). Натомість, підсилену увагу надано теоретичному осмисленню практиці судово-психологічної експертизи завдяки дисертаціям і монографіям українських вчених.

Узагальнюючи напрацювання методології комплексних досліджень як в суто науковому сенсі, так і прикладному, можна зробити наступні **висновки**.

1. Неможливо уявити якісне та об'єктивне розслідування кримінальних правопорушень, а тим більше коректну кваліфікацію злочину без застосування спеціальних психологічних знань у конкретній формі, насамперед СПЕ. У вітчизняній експертній практиці якщо у слідчого під час досудового розслідування виникли сумніви щодо здатності особи правильно сприймати обставини, які мають значення для кримінального провадження, й надавати свідчення (показання), то традиційно обов'язковою являється призначення СПЕ. Але притому самі свідчення спеціальному аналізу щодо їх правдоподібності піддаються вкрай рідко. Разом з тим на етапі досудового розслідування та в самому судовому процесі потреба в подібному аналізі виникає досить часто. Особливо, якщо підслідний, наприклад, робить заяву, що він (вона) повністю оговорив себе під впливом фізичного або психологічного тиску (насилля) з боку поліцейських (патрульних, оперативних працівників, слідчих). Під СПЕ достовірності свідчень у кримінальному провадженні розуміють комплексне судово-психологічне дослідження, побудоване за принципом *постфактум* (*post factum*), перевірки вербальних і невербальних проявів суб'єкта, що зафіксовані в аудіо - і відеозаписах із широким використанням імпліцитної діагностики, психолого-лінгвістичних методів, методів кодування та обробки відео фрагментів, стоп-кадрів тощо. Експертиза стенограми або тексту протоколу допиту у вигляді аудіо- та відеозапису в провадженнях про введення в оману переважно стосується реклами, але також до неї звертаються в ситуації самообмови. Оскільки, дійсно, вірогідно припустити фізичний / психологічний тиск або інструктаж працівника поліції підслідного з метою формального розкриття злочину.

2. Як встановлено сучасними дослідниками у галузі детекції обману за невербальними засобами, у більшості індивідів у спілкуванні домінує тенденція очікування проявів *правдивості*, а зовсім не обману або обмови. Тобто еволюційне доцільним в ортогенезі людини є демонстрація особистістю швидше позитивності мислення, ніж негативності (Seligman, 1997 та ін.). Проте, у СПЕ фахівці стикаються з протилежною спрямованістю – лжесвідченням, «нездатністю» особистості говорити правду і надавати достовірні

відомості, фальшуванням та ін. У дослідницькій площині звідти виникає необхідність в методологічному обґрунтуванні підходу до диференціації якісних та кількісних характеристик комунікативної взаємодії – вербальної її форми як реалізації комунікативного усного або письмового набору вмінь і навичок та невербальної її форми як відображення «продукту» символічних здібностей. Відповідно до загальнопсихологічних термінів дослідник в СПЕ має справу з: імпліцитно вираженою *мовленнєво-письмовою компетенцією та експліцитно вираженою комунікативною інтенцією*. Для їх діагностики та операціоналізації очевидно потрібна, принаймні дослідницька «предтеорія», яка дозволяє проводити експертологічне дослідження. Загалом змістовним підґрунтям лай-детекції є концепція *загальної та спеціальної правдивості людини* (Trankell, 1972; Arntzen, 1982), в якій в прикладном аспекті послуговуються гіпотезою У. Ундойча. Згідно гіпотези – опис реальних спогадів потерпілих якісно відрізняється від сфабрикованих та недостовірних чи помилкових відомостей непричетних осіб (Undeutsch, 1967; Steller, 1989). Для підтвердження диференціації показань, як правило, звертаються до аналітичного ресурсу невербальних знакових систем у вербальних висловлюваннях: вокальні компоненти мови, міміко-пантомімічні ознаки, оптико-кінетичні повідомлення суб'єкта. Варто наголосити, що оцінка невербального «мовлення» вважається завжди доцільною в кримінальному процесі (Steller, Kohnken, 1989). Окрім всього, «мова тіла» напряду вказує на глибинні чинники скоєння будь-якої дії (наприклад, якщо жінка крізь сльози запевняє у своїй невинуватості, але вперто стверджує, що ніякого каяття від неї не дочекаються, то звісно скоріше повірять не її словам, а сльозам і надмірній афектації її поведінки).

3. У міждисциплінарній методології лай-методів аналіз новітньої літератури з проблеми свідчить про цілком виправдане посилення інтересу до застосування новітніх методів психодіагностики особистості, а саме *імпліцитних*, що можна вважати однією з характерних ознак сучасної постнекласичної перспективи розвитку психології. Також ознакою постнекласичності лай-детекції є поширення в СПЕ методів психолінгвістики: метод семантичного (сміслового) аналізу (експерт аналізує текст задля виявлення в останньому, наприклад, змісту й характеру тиску на адресата та ін.); контент-аналіз, нарративний аналіз дискурсу, інтент-аналіз та ін. У СПЕ як процесуальній дії усі психологічні методи умовно можна поділити на два крупні блока: безпосередня робота з підекспертним (бесіда, психодіагностичні методики), опосередковане отримання діагностичної інформації на підставі оцінки психологічної

достовірності показань за відеозаписом. Загалом у юридичній психології як науковій та прикладній галузі знання у пошуку відповідей актуалізованих слідством або суддею, окрім загальнонаукових (психологічний аналіз матеріалів кримінального провадження, метод узагальнення незалежних характеристик; формулювання висновків та ін.) існує ряд спеціальних прийомів та методів щодо встановлення психологічної достовірності. Цю групу складають залучені з експериментальної психології, патопсихології, психофізіології, психології брехні, психології мовлення та суміжних областей знань спеціальні експертні методи та технології. Через такі методи та конкретні методики наука не тільки отримує вихід у практику, але й реалізує свої можливості в конкретній практичній діяльності, у тому числі юридичній та приносить позитивні результати (Зеленецький, 1994).

4. Завідомо неправдиве свідчення містить приховані наміри, потреби, стереотипи думки та смисли, які експерт намагається розпізнати за ознаками неконгруентності поведінки людини, що доступні спостереженню, або на основі інформації, яку людина надає оточуючим у вигляді вербальних висловлень, емоційної експресії та деяких невербальних ознак. Щоб зафіксувати ці приховані (імпліцитні) елементи існує певна номенклатура європейської, американської, а також вітчизняної лай-детекції: *інтерв'ю судової оцінки* (FAINT) (Gordon, 1997); *техніка оцінка валідності тверджень* (SVA), *критеріальний контент-аналіз* (CBSA) (Vrij, 2005, 2006); *науковий контент-аналіз* (SCAN) (Sapir, 1987); *моніторинг реальності* (RM) (Johnson, Raye, 1981); *техніка Дж. Рейду* (Reid, 1972); *система кодування рухів обличчя* (FACS) (Ekman, Friesen, 1978); *тематична техніка інтерв'ю Моргана* (MITT) (Morgan, 2007); *методика психологічної оцінки достовірності свідчень в юридичній практиці* (Шаповалов, 2013). Більшість цих методик використовуються або для побудови слідчих дій, або в судовій практиці.

5. У судовій та юридичній психології доведено, що визначення викривлення інформації має проводитися на підставі сукупності показників за допомогою комплексного використання професійного інструментарію. Об'єктом може бути текст усного та письмового повідомлення (фонетичні, буквені, лексичні й комбіновані позначення), стенограми, протоколи, їх фрагменти, слова, словосполучення, вживані в тексті та знакові елементи паралінгвістики (міміка, жести, оптико-кінетичні, пантомімічні прояви). Ураховуючи особливості таких об'єктів, дослідники, починаючи з 50-х рр. XXст. запропонували різні критерії

диференціації кривосвідчень: 19 «ознак реальності» (Brown, 2010; Volbert, Steller, 2014); 8 контент-критеріїв, у тому числі окремих критерій кривосвідчень (RM) (Sporer, 2015); 2-х, 3-, 5-ті бальні набори (Parker, Brown, 2000; Horowitz, 1998; Köhnken, 2004). Незважаючи на обнадійливі результати деяких методів у встановленні факту завідомо неправдивих показань, у тому числі в скоєнні злочину, висновки експертів звичайно подано як вірогідні. За CBCA, SVA розрізняють показання, засновані на досвіді (реальні), сфабриковані, за типом дослідження лабораторні / польові (учасники реальних злочинних подій). В кожному з цих видів визначено співвідношення правдивих свідчень: реальні/ сфабриковані – 70/54%, лабораторні/ польові – нижчі/вищі. Загалом для всього дослідницького пулу в сфері «психологічної достовірності» рівень статистичного критерію помилки 30%, хоча в польових умовах підслідні демонструють 10% (Vrij, 2005). Звідти валідні висновки мають містити значний обсяг маркерів неістинної інформації. Та навіть установлення у СПЕ самого факту самообмови під тиском ззовні це тільки номенклатура маркерів, а покарання – поза межами компетенції експерта-психолога.

Висновки. Отже, якщо йдеться про лжесвідчення, які належать до розряду одних з найдавніших видів злочинів, то затребуваним є *тезаурусний опис* поняття «експертного дослідження», який містить таку класифікаційну схему: методологію, теорію правдивості, методи детекції обману, СПЕ достовірності свідчень, маркери неістинної інформації, статистичний критерій помилки.

Д.М. Боднар, кандидат педагогічних наук,
асистент кафедри педагогіки та управління навчальним закладом,
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка,
м. Кам'янець-Подільський, Україна

ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНИХ ЯКОСТЕЙ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ У ПРОЦЕСІ ВЗАЄМОДІЇ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ І СІМ'Ї

Процес формування моральних якостей у дітей дошкільного віку, на думку С. Русової, є процесом цілеспрямованого формування в дітей моральної свідомості й відповідної поведінки, а відтак “вироблення характеру”, що передбачає таку мету: “бути добрим, чесним не лише прилюдно, поверхово, а бути наскрізь пройнятим своєю правдою і здійснити її активно в житті. Ось куди маємо